

Een emancipatieparadox?

Keuzevrijheid rond ouderschap in het emancipatie- en gezinsbeleid

ESSAY

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

INLEIDING

Wil ik kinderen? En zo ja, op welke leeftijd zou ik kinderen willen? Hoeveel? En in welke gezinsvorm? Keuzes rond ouderschap zijn zeer persoonlijke beslissingen, die wij in vrijheid willen nemen.

Toch spelen bij die beslissingen niet alleen individuele gevoelens en overwegingen een rol. Ook de maatschappij waarin wij leven heeft invloed op onze keuzes, zowel door bestaande maatschappelijke normen als door praktische mogelijkheden.

Dit essay focust op de leeftijd waarop mensen in Nederland aan ouderschap beginnen. Deze leeftijd is onderwerp van discussie; enerzijds wijzen deskundigen op de medische nadelen van laat moederschap voor moeder en kind, anderzijds hebben ook jonge ouders het gevoel hun keus te moeten verdedigen. Jong ouderschap wordt gezien als zonde van je vrijheid of slecht voor je carrière. Jonge moeders krijgen dan ook vaak de vraag of de zwangerschap wel gepland was.

E-Quality is het kenniscentrum op het gebied van emancipatie, gezin en diversiteit. Vanuit de verbinding van deze drie thema's wil E-Quality met dit essay een bijdrage leveren aan het debat – en vooral aan de vraag wat de rol van de overheid bij dit thema zou kunnen zijn.

VOORZICHTIG OVERHEIDSBEWUSTZIJN

In 2007 bracht de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ) een Signalement uit onder de titel *Uitstel van ouderschap: medisch of maatschappelijk probleem?* De RVZ wilde het thema op de agenda zetten van het kabinet, en bood zeven stellingen aan als startschot voor de discussie. Stellingen die allemaal betrekking hadden op mogelijk overheidsbeleid:

1. Er is onvoldoende bekendheid met de risico's van zwangerschappen na het 30e levensjaar. Voorlichting (...) is een noodzakelijke voorwaarde om dit gebrek aan kennis weg te nemen.
2. Er moet beleid komen waarin levensloop en carrièreperspectieven beter op elkaar zijn afgestemd.
3. De combinatie van arbeid en zorg kan beter door arbeid flexibeler te organiseren (...).
4. Er moet meer betaald ouderschapsverlof komen in het eerste levensjaar van het kind.
5. Voldoende aanbod van kwalitatief hoogwaardige en betaalbare kinderopvang stimuleert vrouwen om 'op tijd' kinderen te krijgen én aan de arbeidsmarkt te blijven deelnemen. (...)
6. Kinderen krijgen moet ook mogelijk zijn tijdens de studie en opleiding.
7. De woningmarkt moet toegankelijker worden voor jonge starters.

Veel van deze onderwerpen staan al op de overheidsagenda. In het emancipatiebeleid en het gezinsbeleid is er bijvoorbeeld aandacht voor de combinatie van arbeid en zorg. Bij dit beleid staan verschillende doelstellingen voorop; bijvoorbeeld vergroting van de arbeidsparticipatie om economische of emancipatoire redenen of het goed functioneren van gezinnen tijdens de drukke 'spitsuurjaren'. De Gezinsnota 2008 noemt de hoge gemiddelde leeftijd waarop vrouwen moeder worden wel kort als aandachtspunt voor het gezinsbeleid. In het emancipatiebeleid komt dit onderwerp niet aan de orde.

Een emancipatieparadox?

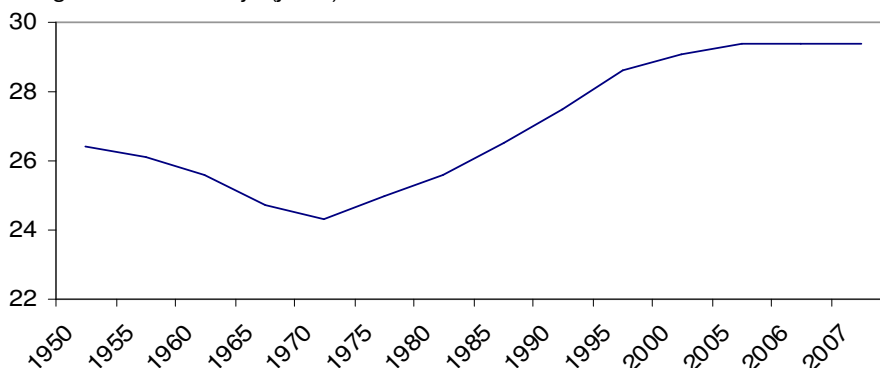
Mei 2009

FEITEN EN CIJFERS

WIE KRIJGEN OP WELKE LEEFTIJD KINDEREN?

Vrouwen in Nederland krijgen gemiddeld rond hun 30^e jaar hun eerste kind. De laatste jaren lag dit gemiddelde op 29,4 jaar en vooralsnog lijkt deze leeftijd niet meer verder te stijgen (CBS, Statline). Vergeleken met 10 jaar geleden zijn vrouwen wel steeds later moeder geworden; 10 jaar geleden kregen vrouwen gemiddeld een half jaar eerder hun eerste kind, 20 jaar geleden lag dit gemiddelde nog op 27 jaar, bijna 2,5 jaar eerder dan nu.

Gemiddelde leeftijd moeder bij geboorte eerste kind 1950-2007

Bron: CBS Bevolkingsstatistiek

Vrouwen krijgen tegenwoordig dus op latere leeftijd hun eerste kind. De groep vrouwen die 40 jaar of ouder was bij de geboorte van het eerste kind is echter ook in 2007 klein, namelijk 2 procent. De overgrote meerderheid van de vrouwen, bijna 70 procent, krijgt het eerste kind tussen de 25 en 35 jaar. Daarbinnen neemt de groep die tussen het 35^e en 40^e jaar een eerste kind krijgt duidelijk toe: van 4 procent in 1987 naar 9 procent in 1997 tot 13 procent in 2007. De groep vrouwen die het eerste kind tussen de 20 en 25 jaar krijgt is de afgelopen 20 jaar een stuk kleiner geworden en zelfs bijna gehalveerd. Het aantal tienermoeders, 2 procent, is ongeveer gelijk gebleven.

De gemiddelde leeftijd waarop een vrouw moeder wordt, is overigens niet voor alle etnische groepen gelijk. Vooral onder de eerste generatie migranten zien we verschillen; de tweede generatie wordt op steeds latere leeftijd moeder en verschilt hiermee nog maar weinig van autochtone vrouwen. Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie krijgen hun eerste kind zelfs later dan autochtone vrouwen.

Vergeleken met andere Europese landen behoort Nederland tot één van de landen met de oudste moeders (Merens e.a. 2009). Spaanse vrouwen krijgen nog iets later hun eerste kind. Oostenrijkse vrouwen krijgen gemiddeld het vroegst hun eerste kind, zo'n twee jaar eerder dan vrouwen uit Spanje. Hoewel Nederlandse moeders dus relatief oud zijn in vergelijking met moeders in andere Europese landen, betekent dit niet dat Nederlandse vrouwen gemiddeld minder kinderen krijgen. Het aantal kinderen per vrouw ligt boven het Europees gemiddelde; Nederland heeft gemiddeld 1,7 kind per vrouw, het gemiddelde in de EU ligt op 1,5.

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

REDENEN VOOR OUDERSCHAP OP LATERE LEEFTIJD

Sommige mensen kiezen bewust voor ouderschap op latere leeftijd, omdat zij zichzelf dan als stabiel en rijper zien. Maar daarnaast is er vaak sprake van uitstel, in die zin dat mensen later kinderen krijgen dan zij eigenlijk zelf als ideaal zien (Dijkstra e.a. 2003). Zo blijkt uit een onderzoek uit 2001 dat 30 procent van de ondervraagden waarbij de moeder ten minste 30 jaar oud was bij de geboorte van het eerste kind, liever eerder een kind had gekregen. Ongeveer 90 procent van de ondervraagden waarbij de moeder tussen de 25 en 29 jaar oud was, was juist (zeer) tevreden over de timing.

Uitstel wordt veroorzaakt door diverse externe factoren. Aangezien de meeste mensen kinderen krijgen binnen een partnerrelatie, moet bij deze factoren ook rekening gehouden worden met de interactie tussen de partners.

Hoe hoger opgeleid de vrouw is, hoe langer zij haar ouderschap uitstelt. Ook een hoog opgeleide man wordt later vader en als beide partners hoog opgeleid zijn wordt het ouderschap het vaakst uitgesteld (Dijkstra e.a.).

Voorzorgingen om arbeid en zorg te combineren hebben ook invloed op het al dan niet uitstellen van het ouderschap. Hierbij gaat het zowel om beschikbaarheid en betaalbaarheid, als om de kwaliteit van bijvoorbeeld kinderopvang (Dijkstra e.a.). Ook andere praktische factoren zijn van belang, bijvoorbeeld voldoende inkomen, kindvriendelijke huisvesting en (voor recente migranten en vluchtelingen) zekerheid over de verblijfsstatus in Nederland. Mannen noemen deze factoren vaker dan vrouwen. Geheel logisch is dat niet; doordat moeders vaak minder gaan werken, hebben juist vrouwen financieel meer nadeel van jong ouderschap. Als zij het krijgen van kinderen uitstellen en dus langer fulltime werken, verdienen zij over hun hele levensloop meer dan bij jong moederschap.

Opvattingen over moederschap en werk en over de taakverdeling hebben invloed op het al dan niet uitstellen van ouderschap. Jonge moeders zijn meer gericht op het hebben van een gezin en zien zichzelf als degene met de meeste zorgtaken. Oudere moeders vinden werk en economische zelfstandigheid belangrijker en hebben minder traditionele opvattingen over de taakverdeling. Als beide partners moderne opvattingen hebben, is het uitstel het grootst.

Naast studie en werk zijn er ook andere aspecten van persoonlijke ontwikkeling die tot uitstel leiden. Zowel vrouwen als mannen willen eerst de vrijheid hebben om andere leuke dingen te doen, zoals spontaan uitgaan of reizen. Ook willen zij persoonlijk aan kinderen toe zijn. Bovendien is voor de meeste mensen een stabiele relatie een vereiste, waarbinnen ook de andere partner voor het ouderschap moet kiezen. De communicatie hierover tussen partners is vaak weinig expliciet; vrouwen gaan vaak omzichtig te werk en brengen het onderwerp pas ter sprake als zij denken dat ook voor hun partner de tijd rijp is.

Dijkstra e.a. concluderen dat bij de uitstelfactoren op twee manieren sprake is van een verband met emancipatie. Ten eerste gaat het om de vrijheid om zelf vorm te kunnen geven aan je leven en daar ook de tijd voor te nemen. Ten tweede spelen de mogelijkheden die er zijn om moederschap te combineren met bijvoorbeeld arbeid of studie een rol, zoals voorzieningen en/of de taakverdeling met de partner.

Top 5 redenen voor vrouwen om pas na hun 29e moeder te worden

Genieten van je vrijheid	50 %
Eerst werkervaring opdoen of carrière maken	28 %
Had (nog) geen partner	25 %
Twijfel over kinderen krijgen	23 %
Onzeker over relatie	23 %

Bron: De Graaf & Loozen, 2006

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

Andere redenen die vrouwen noemen zijn: zich nog te jong voelen om kinderen op te voeden (20%), een partner hebben die niet eerder aan kinderen wilde beginnen (15%), eerst een opleiding willen afronden (15%), ouderschap niet kunnen combineren met werk (12%), onzekerheid over de financiële situatie (10%) en het moeilijk kunnen regelen van kinderopvang (6%). Sommige redenen spelen overigens niet alleen een rol bij uitstel van moederschap, maar kunnen ook leiden tot afstel.

REDENEN VOOR OUDERSCHAP OP JONGERE LEEFTIJD

Er zijn ook vrouwen die juist voor jong moederschap kiezen. Medisch heeft dit veel voordelen (Hilders en Merkus in RVZ 2007). De vruchtbaarheid van jonge vrouwen is veel groter; dit geldt niet alleen voor de kans om zwanger te worden maar ook voor de kans om de zwangerschap uit te dragen. Vanaf de leeftijd van 30 jaar gaat de vruchtbaarheid duidelijk achteruit, vanaf 35 jaar geldt dat nog veel sterker. Bij mannen begint de vruchtbaarheid af te nemen vanaf ongeveer 45 tot 50 jaar. Zij blijven vaak tot op hoge leeftijd in staat een kind te verwekken.

Behandelingen om bij een verminderde vruchtbaarheid toch zwanger te worden bieden lang niet altijd uitkomst en zijn bovendien lichamelijk en mentaal belastend.

Bij oudere moeders doen zich tijdens de zwangerschap ook meer complicaties voor.

Bovendien is er een iets grotere kans op babysterfte en een aanzienlijk grotere kans op aangeboren afwijkingen bij het kind.

Vanuit medisch oogpunt zijn er dus veel redenen om jong moeder te worden. Maar veel jonge moeders maken die keus vooral uit enthousiasme. Zij willen graag moeder worden en zijn er ook al aan toe. Zij zien het als een voordeel dat er geen al te groot leeftijdsverschil is tussen hen en de kinderen, en zij zijn van mening dat jonge ouders flexibeler zijn en lichamelijk meer energie hebben.

In het onderzoek van Dijkstra e.a. geven de vrouwen die jong moeder zijn geworden (tussen 20 en 25 jaar) aan dat een relatie op jonge leeftijd hier vaak de reden van is. Ook deze moeders vinden het belangrijk eerst hun opleiding af te ronden en een baan te hebben en het zijn dan ook vaak de moeders met een wat korter durende opleiding (bijvoorbeeld mbo). Culturele tradities kunnen ook jong moederschap bevorderen; in sommige etnische gemeenschappen ligt de moederschapsleeftijd traditioneel lager. Zoals wij al zagen in de cijfers schuift dit bij de tweede generatie echter al snel op.

VROUWEN ÉN MANNEN

De meeste publicaties en discussies focussen op de vraag waarom vrouwen steeds later moeder worden; aan de rol van mannen wordt minder aandacht besteed. Helemaal onbegrijpelijk is dat niet. Biologisch zijn er wel nadelen aan vaderschap op hogere leeftijd maar bij moederschap speelt dat veel meer. Naast deze biologische verschillen is er ook het genderverschil, dat wil zeggen het verschil tussen de maatschappelijke rollen van vrouwen en mannen. Het lijkt erop dat vrouwen vaker dan mannen vinden dat ouderschap een essentieel onderdeel van hun leven is.

Dijkstra e.a. hebben uitdrukkelijk de rol van mannen in het besluitvormingsproces bij hun onderzoek betrokken en constateren dat het keuzeprocess bij de vrouwen voornamelijk gaat over 'wel kinderen maar wanneer?', terwijl het proces bij mannen vaak verloopt van 'wie weet' naar 'de partner die mij weet te overtuigen'. Ook de Nederlandse Gezinsraad stelde vast dat bij paren vaak de vrouw voorop loopt in de kindervens (Hooghiemstra en Pool 2003).

Voor vrouwen geldt ook vaker dat zij zich bij de partnerkeuze al afvragen of de betrokkene een geschikte vader zou zijn; als mannen dat merken vinden zij dat op hun beurt vaak onplezierig, volgens Dijkstra e.a.

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

Het voorgaande gaat uit van de meest voorkomende situatie waarin voor kinderen wordt gekozen, namelijk een heteropaar. Onderzoek over de leeftijd waarop lesbische paren voor moederschap kiezen is er niet. In het onderzoek van Dijkstra e.a. komt wel de situatie aan de orde van vrouwen die in hun eentje kiezen voor moederschap of die deze optie in hun overwegingen betrekken. Cijfers over de gemiddelde leeftijd waarop bewust alleenstaande moeders hun eerste kind krijgen zijn er niet. Waarschijnlijk zijn hier naar verhouding veel oudere moeders bij, omdat het vaak gaat om vrouwen die deze keuze pas maken als zij merken dat zij niet op tijd een geschikte partner hebben gevonden.

EMANCIPATIEBELEID

De ontwikkeling naar steeds later moederschap is de afgelopen decennia hand in hand gegaan met de ontwikkeling naar een steeds hogere arbeidsparticipatie en een hoger opleidingsniveau van vrouwen in Nederland. Een vergelijkbare trend zien we recenter ook optreden bij vrouwen uit etnische minderheidsgroepen in Nederland. Het gaat hier niet om een toevallige samenloop van ontwikkelingen; hoger opgeleide vrouwen worden gemiddeld op hogere leeftijd moeder en uitstel houdt vaak verband met arbeid en/of economische zelfstandigheid. Later moederschap blijkt bovendien financieel te lonen als je kijkt naar het inkomen over de hele levensduur (Schipper in RVZ 2007).

Binnen de huidige maatschappelijke context bestaat er dus een samenhang tussen emancipatie op het gebied van opleiding en arbeid enerzijds en oudere moeders anderzijds. Het streven naar gelijkheid binnen een relatie kan ook een reden zijn om ouderschap uit te stellen. Christien Brinkgeve verwoordt het als volgt: "(...) zolang ze studeren en werken gaat het voor jonge mannen en vrouwen gelijk op, maar als er kinderen komen verandert dat (...). Dan treedt een ongelijkheid in, waar ze –zo blijkt uit gesprekken- tegenop zien, en die ze graag nog even voor zich uit willen schuiven." (RVZ 2007)

Sommige auteurs lijken een hogere moederschapsleeftijd op zichzelf een gunstige emancipatieontwikkeling te noemen, vooral vanwege de voordelen voor de arbeidsparticipatie (bijvoorbeeld Merens in de epiloog van de Emancipatiemonitor 2008, Merens en Hermans 2009). Hierbij kunnen echter vraagtekens worden gezet. Inderdaad vergroot laat moederschap de kans op het afronden van de opleiding, gelijke arbeidsparticipatie en economische zelfstandigheid van vrouwen. Dit zijn zeer belangrijke doelstellingen van het emancipatiebeleid, zowel in Nederland als internationaal. Aan de andere kant zijn opleiding, arbeid en inkomen niet de enige gebieden waarop emancipatie van belang is. Emancipatie gaat immers over zelfbeschikkingsrecht op alle gebieden van het leven. Dit wil uiteraard niet zeggen dat er geen rekening wordt gehouden met anderen, maar wel dat iedereen binnen wettelijke grenzen zelf die afweging kan maken. Zelfbeschikking over het kiezen van de leefvorm waarin je wilt leven en over de voortplanting maken vanouds een zeer belangrijk deel uit van het emancipatiestreven en van mensenrechten in het algemeen.

Het Beijing Platform for Action van de VN bijvoorbeeld zegt hierover het volgende: "Reproductieve gezondheid is een situatie van volledig lichamelijk, geestelijk en sociaal welzijn en duidt niet uitsluitend op de afwezigheid van ziekten of gezondheidsproblemen, in alle zaken die betrekking hebben op het voortplantingssysteem en de functies en processen hiervan. Daarom impliceert reproductieve gezondheid dat mensen een bevredigend en veilig seksleven kunnen hebben en dat zij de mogelijkheid hebben om zich voort te planten en de vrijheid om te beslissen of, wanneer en hoe vaak zij dit willen doen."

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

In het internationale emancipatiebeleid van Nederland is het verbeteren van de seksuele en reproductieve gezondheid en rechten, in het bijzonder van meisjes en vrouwen, een van de prioriteiten. Uitdrukkelijk noemt de emancipatienota daarbij ook dat het erom gaat dat vrouwen zelf kunnen bepalen wanneer en met wie zij kinderen willen (Ministerie van OCW 2007).

Bij de beleidsdoelen voor het eigen land komt dit punt echter niet aan de orde. Natuurlijk is in Nederland geen sprake van (overheids)dwang op dit punt, en Nederland behoort internationaal gezien tot de voorlopers op het gebied van voorlichting en middelen gericht op het voorkómen van ongewenste zwangerschappen. Maar er is wel degelijk ruimte om de reproductieve keuzevrijheid ook in Nederland te vergroten. Het gaat er immers niet alleen om ongewenste zwangerschappen te voorkomen, maar ook om de keuzevrijheid voor mensen die wél kinderen willen te vergroten; door betere voorlichting op dit punt, betere voorzieningen, en een verandering van maatschappelijke normen. Dat de keuzevrijheid nu niet optimaal is blijkt onder andere uit het feit dat vrouwen en mannen vaak kinderen krijgen op een andere (meestal hogere) leeftijd dan zij zelf zouden willen.

In 2003 heeft de toenmalige Directie Coördinatie Emancipatiebeleid een kwalitatief onderzoek laten uitvoeren naar keuzeprocessen rond de eerste zwangerschap en met name naar het subjectieve uitstel, dat wil zeggen naar de vraag of, en zo ja waarom, mensen zelf de eerste zwangerschap uitstellen (Dijkstra e.a. 2003). In de voorgaande tekst is diverse keren naar dit onderzoek verwezen. Doel van het onderzoek was onder meer om inzicht te krijgen in de eventuele noodzaak en mogelijkheden van beleid, uitgaande van het recht op zelfbeschikking.

Het Ministerie van SZW, destijds verantwoordelijk voor het emancipatiebeleid, zag twee problemen met betrekking tot het late ouderschap: gezondheidsproblemen en keuzeproblemen. “Als vergroting van kansen op het gebied van opleiding en werk automatisch gepaard gaat met uitstel (en afstel) van zwangerschap, ofwel met ingrijpende beperkingen van de keuze en het keuzemoment voor ouderschap, dan is er sprake van een *emancipatieparadox*. Moet de politiek, het beleid daar wat mee en speelt dit alleen bij de hoog opgeleide (autochtone Nederlandse) vrouwen of ook, eventueel anders, bij andere groepen vrouwen en mannen?” aldus de startnotitie voor het onderzoek. De onderzoekers stellen vast dat het bestaande beleid en voorzieningenniveau uitstel van kinderen bevordert en keuzemogelijkheden van aanstaande ouders beperkt. Het onderzoek is gepubliceerd (Dijkstra e.a. 2003), maar heeft niet tot beleid geleid.

Ouderschap dan wel moederschap lijkt in het Nederlandse emancipatiebeleid als gegeven te worden beschouwd – en dat gegeven mag geen belemmering vormen voor de participatie van vrouwen op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt. Daar is het beleid op gericht. Het zou passend zijn als in de volgende emancipatienota de keuzevrijheid rond ouderschap expliciet als beleidsdoel wordt opgenomen, ook voor het binnenlandse beleid.

GEZINSBELEID

Leven in gezinsverband is ‘voor de meeste Nederlanders een vanzelfsprekende keuze gebleven’, volgens de Gezinsnota. De overheid wil daarbij niet sturen, maar wel condities scheppen en een gezinsvriendelijk beleid voeren dat gezinnen versterkt. Uit formuleringen als ‘een ongestoord gezinsleven’ en ‘de overheid helpt gezinnen’ blijkt dat bij die condities de gedachten uitgaan naar reeds bestaande gezinnen, niet zozeer naar de fase waarin mensen nog de keus moeten maken of zij een gezin stichten, en zo ja hoe en wanneer.

Zoals gezegd wordt in de nota wel als aandachtspunt genoemd dat vrouwen gemiddeld op hoge leeftijd kinderen krijgen. Dit wordt echter niet expliciet gekoppeld aan bepaalde

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

beleidsmaatregelen, hoewel bepaalde maatregelen in de nota over het combineren van arbeid en zorg zich hiertoe eventueel wel zouden lenen.

In Europees verband wordt bij het onderwerp gezinsbeleid meer expliciet aandacht besteed aan de keuzes rond ouderschap, zij het niet apart aan de ouderschapsleeftijd. Sinds 2005 staat in de EU de 'solidariteit tussen generaties' op de agenda, met als achtergrond de demografische veranderingen (vergrijzing en ontgroening)ⁱ. Door het verbeteren van de voorwaarden voor gezinsleven, met name rond arbeid en zorg, kunnen de lidstaten Europeanen helpen om hun ideale kindertal te verwezenlijken (Europese Commissie 2007). Dat ideale kindertal ligt in de hele EU gemiddeld hoger dan het gerealiseerde kindertal. Keuzevrijheid en de in het kader van de Lissabon-strategie gewenste demografische en economische ontwikkeling wijzen dus in dezelfde richtingⁱⁱ. Wat er zou gebeuren als dat niet het geval is, komt in de Europese publicaties niet aan de orde.

Het is waar dat de meeste mensen er nog steeds voor kiezen om op een bepaald moment een gezin te stichten. Of dat echter een 'vanzelfsprekende keuze' is, zoals de Gezinsnota 2008 stelt, kan worden betwijfeld. Ouderschap is voor veel burgers tegenwoordig geen gegeven meer, maar een vraag waarover zij keuzes mogen en moeten maken. Ook als de keuze voor ouderschap op zichzelf voor hen vanzelfsprekend is, moeten zij keuzes maken over het hoe en wanneer.

In een volgende gezinsnota zou keuzevrijheid rond ouderschap(sleeftijd) passen als expliciet beleidsdoel. Dit sluit immers aan bij het algemene uitgangspunt dat de overheid in het gezinsbeleid condities wil scheppen waarbinnen mensen hun eigen keuzes kunnen maken.

Keuzevrijheid, niet alleen in hoe je een bestaand gezinsleven vormgeeft maar ook bij beslissingen over het eventueel starten van een gezin, bevordert het goed functioneren van gezinnen. Ouders kunnen dan immers hun gezin vormgeven op de manier die het beste bij henzelf past, op het moment dat zij eraan toe zijn.

WAT ZOU ER VERANDEREN?

Dit essay pleit ervoor om zowel in het emancipatiebeleid als in het gezinsbeleid de doelstelling op te nemen dat de keuzevrijheid voor burgers op het gebied van ouderschap wordt vergroot.

Wat zou het opnemen van een dergelijke doelstelling concreet betekenen?

Het vergroten van keuzevrijheid rond ouderschap (en specifiek de ouderschapsleeftijd), vraagt om:

- een maatschappelijke discussie over normen en keuzes;
- een breed scala aan praktische maatregelen om ouderschap op verschillende leeftijden en in verschillende gezinsvormen tot een reële optie te maken;
- monitoring van de ontwikkelingen.

MAATSCHAPPELIJKE DISCUSSIE

De keuzevrijheid rond ouderschap wordt beperkt door psychosociale en culturele factoren. Vrouwen en mannen laten zich sturen door wat zij denken dat hun werkgever ervan vindt, wat hun ouders vinden en wat de maatschappelijke norm is. Die norm is zeker ten aanzien van vrouwen vrij smal; zo moet je kinderen niet te jong krijgen want dan geniet je niet van je vrijheid en het belemmert je opleiding en carrière, maar ook niet te

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

laat want dat is ongezond voor moeder en kind en je jaagt de gemeenschap op medische kosten. Dat laat eigenlijk maar een bandbreedte van een paar jaar over waarbinnen kinderen krijgen binnen de norm past, en binnen die paar jaar moet deze stap dan ook maar in je persoonlijk leven passen én medisch gezien gerealiseerd kunnen worden.

Het veranderen van maatschappelijke normen is een complex proces en de overheid is daarbij maar één van de vele spelers. Toch zou het goed zijn als ook de overheid uitstraalt dat de norm over de ouderschapsleeftijd aan verandering toe is; een grotere bandbreedte doet meer recht aan de individuele verschillen tussen (aspirant)ouders. Of je kinderen wilt, en zo ja wanneer, is een beslissing die iedereen vrij moet kunnen nemen, zodat die beslissing past bij hoe jij zelf je leven wilt inrichten en waar je aan toe bent. Als de overheid deze nieuwe norm uitstraalt in woord en daad zal dat bijdragen aan de gewenste verandering in het denken bij burgers en organisaties zoals bedrijven, opleidingen en de gezondheidszorg.

PRAKTISCHE MAATREGELEN

Op het gebied van praktische maatregelen gaat het niet om een revolutie maar om verbreding van het huidige beleid. Een groot deel van zowel het emancipatiebeleid als het gezinsbeleid gaat nu al over het kunnen combineren van arbeid en zorg, met een groeiende aandacht voor de rol van mannen en vaders. Dit beleid is nu gericht op de doelstelling dat moederschap de (arbeids)participatie en economische zelfstandigheid niet verhindert (emancipatiebeleid), dan wel op het goed functioneren van het gezin in de spitsuurjaren (gezinsbeleid). Maar hetzelfde beleid zal ook de keuzevrijheid rond ouderschap bevorderen. Hier sluit de nieuw voorgestelde doelstelling dus goed aan op de bestaande doelstellingen.

Naast dit beleid zijn er echter meer maatregelen denkbaar om de keuzevrijheid rond ouderschap te vergroten. Aanzetten hiertoe zijn te vinden in de stellingen van de Raad voor de Volksgezondheid (zie pagina 2, Voorzichtig overheidsbeleid). Deze gaan deels ook over het combineren van arbeid en ouderschap, maar daarnaast over voorlichting, het combineren van studie en ouderschap en de woningmarkt.

Ook in het onderzoek van Dijkstra e.a. staan door (aspirant-)ouders zelf genoemde suggesties, bijvoorbeeld meer flexibele arbeidspatronen en -tijden, andere carrièreopbouw, meer thuiswerkmogelijkheden, goede (betaalde) verlofregelingen, goede en betaalbare kinderopvang inclusief naschoolse opvang, meer bewustwording van ouderplichten van vaders, verkleining afstand woon-werk, financiële steun voor de kosten van kinderen, betaalbare kindvriendelijke huisvesting en regelingen om ouderschap met studie te combineren.

Het zou goed zijn als de minister voor Emancipatie en de minister voor Jeugd en Gezin op zoek gaan naar de invulling van dergelijke maatregelen. Welke voorwaarden kan de overheid volgens (aspirant)ouders scheppen om de keuzevrijheid te vergroten? Welke informatie hebben mensen nodig? En zijn er op dit punt nog speciale aandachtspunten die gelden voor niet-traditionele gezinsvormen (zoals homo- en lesbische paren of alleenstaande ouders)?

MONITORING

Als het vergroten van de keuzevrijheid rond ouderschap een doelstelling zou zijn, zou dat ook betekenen dat de overheid zou monitoren of er op dit terrein voortgang wordt geboekt.

In het gezinsbeleid wordt op dit moment niet gemonitord in hoeverre mensen in de fase van gezinsvorming hun eigen wensen kunnen realiseren.

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

In de tweejaarlijkse Emancipatiemonitor (SCP/CBS 2009) wordt onderzocht in hoeverre doelstellingen van het emancipatiebeleid worden behaald, bijvoorbeeld doelstellingen op het gebied van arbeidsparticipatie en economische zelfstandigheid. De monitor bevat o.a. een hoofdstuk over demografische ontwikkelingen maar dat is bedoeld als achtergrondinformatie om de andere hoofdstukken te kunnen interpreteren. In dit hoofdstuk staat informatie over kindertal en moederschapleeftijd, maar de vraag of de betrokkenen hiermee hun eigen keuzes realiseren komt niet aan de orde. Doordat op dit punt noch in het emancipatiebeleid, noch in het gezinsbeleid gemonitord wordt, komt niet aan het licht welke eventuele 'bijwerkingen' het huidige overheidsbeleid heeft op de keuzevrijheid rond ouderschap.

EEN EMANCIPATIEPARADOX?

Als vergroting van kansen op het gebied van opleiding en werk automatisch gepaard gaat met uitstel (en afstel) van zwangerschap, ofwel met ingrijpende beperkingen van de keuze en het keuzemoment voor ouderschap, dan is er sprake van een *emancipatieparadox*, volgens de toenmalige Directie Coördinatie Emancipatiebeleid in 2002 (Dijkstra e.a. 2003).

Enerzijds lijkt die paradox er inderdaad te zijn. Vrouwen hebben de afgelopen decennia hun positie op het gebied van werk en opleiding verbeterd, maar zij krijgen vaak later kinderen dan zij (en hun eventuele partners) eigenlijk als ideaal zien. Anderzijds is het lang niet zeker of vrouwen een aantal decennia geleden, toen zij gemiddeld jonger moeder werden en meer kinderen kregen, wel hun eigen keuze realiseerden. Ook toen waren er maatschappelijke normen en praktische belemmeringen die de keuzevrijheid inperkten.

De keuzevrijheid rond voortplanting kan natuurlijk nooit 100 procent zijn. Daarvoor spelen persoonlijke omstandigheden een te grote rol, zoals gezondheid en relatievorming. De keuzevrijheid kan echter wel worden vergroot als zowel het emancipatiebeleid als het gezinsbeleid deze vrijheid tot hun doelstellingen rekenen. Een paradox tussen enerzijds emancipatie op het gebied van arbeid en opleiding en anderzijds de vrije keuze rond ouderschap hoeft er dan zeker niet te zijn.

Een emancipatieparadox?

Mei 2009

BRONNEN

- Boekhoorn, P. en De Jong, T. (2008). *Gezinnen van de Toekomst, cijfers en trends*. Den Haag: E-Quality.
- Dijkstra, S, Van der Zwaard, J., Bolt, L. en Timmerman, G.(2003). *Kiezen voor ouderschap?! Overwegingen en redeneringen van vrouwen en mannen over het krijgen van kinderen*. Den Haag: Ministerie van SZW.
- Europese Commissie (2007). *Promoting solidarity between the generations, communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Brussel.
- Graaf, A., de en Loozen, S. (2006). *Aantal oudere moeders neemt toe*. Webmagazine CBS.
- Hooghiemstra, E. en Pool, M. (red.) (2003). *Tussen partners, gezamenlijke keuzen tijdens de levensloop*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.
- Keuzenkamp, S. en Merens, A. (red.) (2006). *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: SCP.
- Merens, A. en Hermans. B. (2009). *Emancipatiemonitor 2008*. Den Haag: SCP/CBS.
- Ministerie voor Jeugd en Gezin (2008). *De kracht van het gezin, nota gezinsbeleid 2008*. Den Haag.
- Ministerie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007). *Meer kansen voor vrouwen, emancipatiebeleid 2008-2011*. Den Haag.
- Raad voor de Volksgezondheid & Zorg (RVZ) (2007). *Uitstel van ouderschap: medisch of maatschappelijke probleem?* Den Haag.

ⁱ Gezinsbeleid behoort overigens tot de verantwoordelijkheid van afzonderlijke lidstaten; de Europese Commissie beperkt zich tot het agenderen van de discussie. Daarvoor is onder meer de European Alliance for Families opgericht, een platform voor onderzoek en uitwisseling op dit gebied.

ⁱⁱ Anders dan misschien zou worden verwacht, lijkt het erop dat er geen directe relatie is tussen de leeftijd waarop vrouwen kinderen krijgen, en het gemiddelde geboortecijfer per vrouw (Knijn en Ostner in RVZ 2007). Wel is het uiteraard zo dat een jongere ouderschapsleeftijd leidt tot meer kinderen c.q. meer generaties per tijdsperiode.